

ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. Г.С.Сковороди

На правах рукопису

ПЕТРОВА Ольга Борисівна

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ТА НАРОДНИХ НАЙМЕНУВАНЬ
ШКІРНИХ ХВОРОБ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Ю.02.02. - українська мова

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Харків - 1994

00756856 (.)

НВ 30.981

на у захисті української мови Харківського
державного педагогічного університету ім. Г.С.Сковороди.

Науковий керівник - доктор філологічних наук,
професор Лисиченко Лідія Андріївна

Офіційні опоненти - доктор філологічних наук,
професор Муромцева Ольга Георгіївна
кандидат філологічних наук,
доцент Боярова Людмила Георгіївна

Провідна організація - Інститут української мови
НАН України

Захист відбудеться "17" листопада 1994 р.
на засіданні спеціалізованої вченої ради К ІІЗ.24.01 при Хар-
ківському державному педагогічному університеті ім. Г.С.Ско-
вороди (ЗІ0078, м.Харків, вул.Чернишевського, 60).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського
державного педагогічного університету ім. Г.С.Сковороди
(ЗІ0168, м.Харків, вул.Бляхера, 2).

Автореферат розісланий "7" травня 1994 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.С.ПРИХОДЬКО

43-30.00
I. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

У лінгвістиці теоретичне вивчення питань, пов'язаних з термінологією, яка є функціонально важливою для професійної діяльності людини ділянок мови, почалося відносно давно. Поняття "термін", "термінологія", "номенклатура" були сформовані взагалі ще до початку нашого сторіччя і зафіксовані у наукових працях, а згодом і в енциклопедичних та глумачних словниках. Існує значна кількість праць, присвячених вивченню термінології взагалі (О.О.Реформатський, Д.С.Лотте, Б.М.Головін, В.П.Даниленко, О.В.Суперанська, В.М.Овчаренко, М.А.Жовтобрюх, Л.С.Паламарчук, В.М.Русанівський, Н.І.Бойко, І.В.Сабадош, Г.П.Мацьк та ін.), а також проблемам медичної термінології (Г.І.Безженарь, Л.С.Кудицька, Л.В.Дубровіна, Н.І.Єрмоленко, Я.Ю.Вакалюк, Г.А.Краковецька та ін.). Сучасна мовознавча теорія не дає, проте, відповіді на багато запитань, що виникають під час практичної роботи з термінами. В українському мовознавстві проблема термінології фахових галузей у теоретичному аспекті розроблена недостатньою мірою, а зіставне з народними найменуваннями вивчення, як відомо з лінгвістичної літератури, ще зовсім практично не здійснювалося. Втім, зазначені питання посідають одне з важливих місць у низці актуальних лінгвістичних проблем.

Актуальність дослідження медичної термінології і народних найменувань шкірних хвороб в українській мові визначається: 1) недостатньою вивченістю з лінгвістичного погляду галузевих термінологічних систем медицини, зокрема дерматологічної; 2) відсутністю зіставних досліджень медичної термінології та народних найменувань шкірних хвороб в українській мові; 3) наявністю в сучасному мовознавстві значної кількості супе-

речливих і невирішених проблем щодо критеріїв визначення терміна, а також складу і меж наукової терміносистеми;

4) нерозробленість деяких проблем термінології у сучасному українському мовознавстві. Актуальність зазначених проблем зумовлена і необхідність вивчення і визначення принципів добору термінологічних одиниць до фахових, зокрема медичних, галузевих термінологічних систем. Питання про критерії входження назв до фахової термінології я досі є дискусійним.

Через те, що зіставне вивчення дерматологічної термінології і народних найменувань шкірних хвороб в українській мові ще не розроблялося в українському мовознавстві, таке дослідження створить передумови для розв'язання деяких теоретичних і практичних питань української медичної термінології, і це визначає наукову новизну роботи.

Предметом структурно-семантичного дослідження обрано мовний матеріал української дерматологічної термінології і народних найменувань шкірних хвороб. Шкірні хвороби мають достатню лексичну репрезентацію не тільки в науковій термінології, а й у загальномовному лексичному фонді української мови.

Джерела дослідження. Матеріали для дослідження добиралися із словників (загальномовних, медичних термінологічних, енциклопедичних тощо). Також були зроблені вибірки з художньої літератури та фахових текстів з дерматології (монографія, довідників, підручників, посібників тощо). Внаслідок опрацювання зазначених джерел було складено перелік дерматологічних термінів кількістю близько 1500 найменувань і перелік народних назв кількістю близько 600 одиниць.

Метов роботи є комплексне структурно-семантичне дослідження складу терміносистеми дерматології та народних загальномовних найменувань шкірних хвороб в українській мові, їх по-

ривняння та виявлення принципів термінологічної і нетермінологічної номінації шкірних хвороб в українській мові, а також змістової і номінативної структури зазначених термінологічних і загальномовних одиниць.

Із цим пов'язані конкретні завдання дослідження : 1) визначити місце проблеми термінології фахових галузей у сучасній українській мові;

2) простежити становлення термінології шкірних хвороб в українській мові;

3) встановити і зіставити семантичні структури терміносистеми дерматології і загальноживаної системи найменувань шкірних хвороб в українській мові;

4) виявити відмінність і схожість термінологічних і загальномовних найменувань шкірних хвороб в українській мові;

5) визначити критерії термінологічності номінативних одиниць і на їх підставі проаналізувати термінологію і народні найменування шкірних хвороб в українській мові.

Специфіка структурно-семантичного дослідження, запровадженого у роботі, визначила використання комплексного аналізу із застосуванням різних методів дослідження: описово-аналітичного, логіко-класифікаційного, компонентного аналізу лексичного значення, квантитативного.

Теоретичне значення дисертації полягає у тому, що результати її можуть бути використані в дальших теоретичних дослідженнях у галузі теорії термінознавства, у здобутті нових знань щодо структурно-семантичних та функціональних характеристик термінологічної підсистеми мови, а також щодо зв'язків фахової терміносистеми з народною системою найменувань.

Практична цінність роботи зумовлена тим, що одержані ре-

зультати можуть бути використані в лексикографічній роботі при складанні загальноновних і термінологічних словників, а також у навчанні фахівців-медиків українською мовою та їх професійному спілкуванні.

Апробація положень дисертації. Основні положення дисертації доповідалися на конференціях молодих учених (Харківський інститут удосконалення лікарів, 1988, 1989, 1993, 1994), на засіданнях сектора української мови Харківського державного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди (1994), опубліковані у збірниках наукових праць "Актуальні проблеми лексикології і стилістики" (Саратовський держуніверситет, 1993), "Лексика російської мови і методика її вивчення в вузі й в школі" (Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН України, Харківський державний педагогічний інститут ім. Г. С. Сковороди, Київ-Харків, 1993). За мовним матеріалом, проаналізованим у дисертації, складено і опубліковано в співавторстві з викладацьким колективом кафедри дерматовенерології Харківського державного медичного університету "Українсько-російський та російсько-український термінологічний словник з дерматовенерології" (1994). З теми дисертації є 4 публікації загальним обсягом понад 5 друкованих аркушів (список додається).

На захист виносяться такі наукові положення:

1. Термінологія шкірних хвороб в українській мові становить собою добре структуровану галузеву підсистему загальномедичної термінології і відповідає міжнародним стандартам і вимогам сучасного наукового спілкування.

2. Розглянута нами термінологічна підсистема шкірних хвороб в українській мові складалася протягом кількох століть і продовжує розвиватися разом із розвитком самої дерматологіч-

ної галузі медичної науки. Джерелами української дерматологічної термінології були: 1) власне українські найменування як основа і початковий етап її формування; 2) збагачення іншомовними міжнародними термінами; 3) творення похідних термінів за допомогою словотворчих засобів української мови.

3. Народні назви при включенні до наукової терміносистеми зазнають суттєвих семантичних перетворень: зокрема, відбуваються зміни у компонентному складі і типі значення, назва здобуває наукову дефініцію тощо.

4. Суттєві відмінності між термінологічною системою і системою народних назв спостерігаються у типі і структурі значення, типі глумачення, структурно-граматичних особливостях найменувань, сфері їх функціонування, типі структурування і системності.

II. СТРУКТУРА ТА ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ .

Мета і завдання роботи визначили її структуру й обсяг.

Дисертація складається з вступу, п'яти розділів, висновків (усього 184 сторінки тексту), а також додатка, що містить перелік дерматологічних термінів та народних найменувань шкірних хвороб в українській мові (20 сторінок), і списку опрацьованої літератури (222 джерела) та джерел лексичного матеріалу дослідження (48 назв).

У вступі мотивується вибір теми наукового дослідження, його актуальність, новизна, характеризуються об'єкт, предмет, матеріал і методи дослідження; визначається мета і конкретні завдання роботи; обґрунтовується її теоретична і практична цінність, формулюються основні положення, що винесені на захист.

Перший розділ присвячений проблемі визначення основних

понять термінознавства у сучасній лінгвістиці. У ньому подано огляд існуючих лінгвістичних визначень терміна, термінології, термінологічної системи. На ґрунті аналізу цих визначень виявлені найсуттєвіші, на наш погляд, ознаки терміна : 1) співвіднесеність з науковим поняттям фахової галузі;

- 2) системність;
- 3) функціональна фахова спрямованість;
- 4) можливість існування у вигляді слова або словосполучення;
- 5) можливість утворення на ґрунті лексики своєї мови або запозичень з інших мов. Функціональні особливості терміна, які полягають у його співвіднесеності з науковим поняттям, що входить до системи понять певної галузі знання, визначають його семантичну специфіку.

Проблема відмежування терміна від нетерміна, визначення меж терміна залишається одним із найсуперечливіших питань термінознавства, по-різному оцінюються лінгвістичні одиниці з погляду їх включення до сфери термінології. Певною мірою це пов'язане з різним ставленням дослідників до таких понять, як "термінологія" і "номенклатура". У нашому дослідженні ми дотримуємося погляду, згідно з яким до складу терміносистеми входять терміни-поняття (наприклад, "трихофітія гладенької шкіри", "червоний дермографізм", "поширена сверблячка", "еритематозно-везикульозно-бульозна багатоформна еритема", "екзема волосистої частини голови", "дитяча папульозна кропив'янка", "дерматит нез'ясованої етіології" тощо) і номенклатурні терміни (наприклад, "пігментна пляма", "гноячок", "шкіра", "виразка", "пухир", "вузлик", "висип", "луска" тощо). Номенклатурні ж знаки (найменування типу "кріозонд дерматологічний КД-3") не виражають термінованих понять, а позначають лише окремі об'єкти, і тому, звичай-

но, не вважаються складовими компонентами термінологічної системи, хоч і перебувають з нею у зв'язках і взаємодії.

Порівняння дерматологічної термінології з системою народних найменувань шкірних хвороб дозволяє виявити специфіку термінологічних і загальномовних назв. У цьому плані важливим є добір критеріїв термінологічності мовних одиниць. Як критерії віднесення слова або словосполучення до складу термінологічної системи ми використовуємо у нашому дослідженні такі характеристики: 1) значення терміна співвідносить його з професійним науковим поняттям, а не з побутовим поняттям або загальним уявленням;

2) у терміна актуалізований абсолютно або переважно його поняттєвий, а не предметний зв'язок;

3) термін має чітку наукову дефініцію, лексичне значення терміна збігається з семантичним складом цієї дефініції;

4) термін функціонує у науковому фаховому контексті, значення терміна співвіднесене з певною фаховою діяльністю;

5) значення терміна вільне від конотації, іншої, ніж фахова, стилістичної забарвленості. Згадані критерії застосовані у нашому дослідженні при описі дерматологічної терміносистеми і системи народних найменувань шкірних хвороб в українській мові.

У другому розділі описуються й аналізуються процеси становлення термінології шкірних хвороб в українській мові у зв'язку з народною загальномовною медичною лексикою. Визначені і схарактеризовані історичні етапи утворення назв шкірних хвороб в українській мові, також проаналізовані різні джерела української медичної лексики, зокрема назв шкірних хвороб, за визначеними етапами.

Виникнення основних українських медичних термінів сягає корінням іще праслов'янської епохи та часів Київської Русі, бо народна медична лексика є чи не найдавнішою і має найтісніший зв'язок із життям і потребами людини. Шкірні хвороби за своєю суттю мусили одними з перших отримати назви в мові, бо мають наочні зовнішні ознаки.

З часом відбувалося вироблення наукового стилю в літературній мові, безпосередньо пов'язане з утворенням наукової термінології. Цьому етапові притаманна наявність церковно-монастирської медицини (з традицією переписування або перекладання церковнослов'янською мовою грецьких або латинських джерел), науково-чужомовної (засобом професійного спілкування дипломованих лікарів була латинська, польська чи німецька мови) і цехової медицини лікувальників-ремісників (які користувалися українською мовою для професійного спілкування). Українські медичні назви цього часу письмово зафіксовані у "Лексиконах", "Лікарських порадицях", "Травниках" та інших лексикографічних та науково-практичних працях XVII - XVIII ст.

Загальномовні словники XIX - поч. XX ст. (Є.Тимченка, М.Уманця і А.Спілки, Б.Грінченка та ін.) містять вироблену на ті часи українську систему народних медичних найменувань, зокрема назв шкірних хвороб. Завдяки плідній праці українських учених (Наукове Товариство ім. Т.Шевченка у Львові, Наукове Медичне Товариство у Києві та ін.) у ці часи були створені основи української наукової медичної термінології. Продовження систематизації й упорядкування медичної термінології відбувалося в дальших виданнях 20 - 30-х рр. XX ст. (словники М.Галіна, О.Курило, В.Ф.Кисельова, В.Крамаревського та ін.).

З кінця 30-х рр. змінюються принципи укладання терміно-

логічних словників згідно з настановами "Медичних термінологічних бюлетенів" 1934 - 1936 рр. (переважне подання інтернаціоналізмів, загальні зміни у бік відповідності російським термінологічним зразкам тощо), що призвело до штучного скорочення кількості власне українських медичних найменувань, їх питомої ваги серед медичних термінів (словники 1936 р., 1948р., 1960 р. та ін.). Незважаючи на несприятливі умови для розвитку (офіційне надання переваги російській мові як основній мові наукового спілкування, відсутність періодичних галузевих, зокрема дерматологічних, фахових видань українською мовою тощо), у 40-80-і рр. була систематизована українська медична термінологія (що не можна, втім, сказати про галузеву дерматологічну). Потреба в українському словнику дерматологічної термінології у зв'язку з переходом до викладання фахових предметів українською мовою спонукала автора цієї дисертації скласти такий словник (1994 р.). Матеріал, який містить це видання, проаналізований у ході нашого структурно-семантичного дослідження дерматологічної термінології.

Структурно-семантична характеристика термінології дерматології в українській мові подається у третьому розділі.

За визначеними в роботі критеріями характеризується склад і структура терміносистеми дерматології в українській мові. Неоднорідність компонентів згаданої термінологічної системи описана відповідно до їх неоднорідної поняттєвої співвіднесеності, номінативної та семантичної структури. Виявлено відмінні риси термінологічних номінацій, їх специфіку щодо компонентного складу значення.

Сучасна термінологічна система дерматології в українській мові об'єднує термінологічні номінації на позначення

понять і об'єктів цієї науки, тобто назви анатомічних та гістологічних елементів шкіри, назви патології та аномалія шкіри, назви симптомів шкірних хвороб, назви методів лікування цих хвороб тощо.

В українській науковій медичній термінології хвороби шкіри дістали назви за різними ознаками. Ці терміни можна поділити на такі групи:

I. Номінація за найхарактернішою ознакою шкірного захворювання :

- а) за назвами об'єктивних симптомів (наприклад, за назвою морфологічного елементу висипу "гноячок" утворена назва "гноячкові хвороби шкіри");
- б) за назвами суб'єктивних симптомів (наприклад, за назвою суб'єктивного симптому "сверблячка" утворені назви хвороб "поширена сверблячка", "сверблячі дерматози" тощо);
- в) від назв патоморфологічних або патофізіологічних проявів (за патоморфологічною назвою "акантоліз" утворена назва хвороби "власне неакантолітичний пухирник");
- г) за назвами кольору або забарвлення шкірних уражень (назви кольорів "рожевий", "червоний" послужили основою для назв хвороб "рожевий лишай", "червоний вовчак");
- д) за назвою форми або розміру шкірних уражень (за назвою "плоский" утворена назва хвороби "червоний плоский лишай");
- е) за назвами щодо глибини уражень шкіри (за допомогою назв ознак "глибокий", "поверхневий" утворені назви хвороб "глибокі мікози", "поверхневий панарицій");
- є) джерелом назви хвороби може бути назва ознаки щодо ступеня розповсюдженості та розташування шкірних уражень (за допомогою назв ознак "дифузний", "вогнищевий", "генералізований"

утворені назви хвороб "дифузна склеродермія", "вогницева склеродермія", "генералізована склеродермія");

ж) за назвами щодо специфічності шкірних патологічних процесів (за допомогою назви ознаки "простий" утворені назви хвороб "простий природження епідермоліз", "прості бородавки");

з) за назвами щодо форми клінічного перебігу хвороби (за допомогою назв ознак "гострий", "підгострий", "хронічний" утворені назви хвороб "гостра екзема", "підгостра екзема", "хронічна екзема").

II. Другу групу в цій класифікації становлять терміни, створені на основі назви об'єкта захворювання:

а) від назв анатомічного чи гістологічного елемента шкіри (на ґрунті назви "епідерміс" утворена назва хвороби "епідермофітія");

б) за назвою щодо локалізації патологічного процесу (за допомогою назви локалізації шкірного патологічного процесу "великі складки" утворена назва хвороби "епідермофітія великих складок");

в) за топографічними назвами шкірних уражень (за допомогою топографічної назви "стопа" утворені назви хвороб "кандидоз стоп", "екзема стоп", "псоріаз стоп").

III. До третьої групи належать терміни, в основі яких лежить назва або ознака суб'єкта захворювання:

а) за назвою ознаки за віком (наприклад, за назвою суб'єкта захворювання "немовля" утворена назва хвороби "міліарні абсцеси немовлят");

б) від назви статі (за назвою ознаки за статтю "жіночий" утворена назва хвороби "жіноче циклічне полісіння");

в) від назви фізіологічного стану суб'єкта захворювання (за

ознаков "вагітність" утворена назва хвороби "хлоазма вагітних");

г) від назви професії (за назвою "моряк" утворена назва хвороби "зморшки моряків").

IV. Четверта група містить назви хвороб, утворені за назвою реалії, з якою схожі прояви шкірної хвороби (наприклад, за назвою рослини "кропива", ураження від якої схожі з ураженнями шкірного захворювання "кропив'янка").

V. П'ята група об'єднує назви хвороб, утворені за назвою їх причини:

а) за назвою збудника хвороби (наприклад, за назвою патогенного мікроорганізму "стафілокок" утворена назва хвороби "стафілодермія"; тваринного паразита "воша" - назва хвороби "вошизистість"; рослинного паразита "грибки" - "грибкова хвороба шкіри");

б) від назв хімічних та інших речовин, що викликали шкірну хворобу (від назви "нікель" утворена назва хвороби "нікелева токсикодермія");

в) за допомогою патогенетичних назв (від патогенетичної назви "алергія" - назва хвороби "алергічний дерматит");

г) спосіб, шлях набуття хвороби послужив основою назви шкірної хвороби (за допомогою назв "заразний", "контактний" утворені назви хвороб "заразний молюск", "контактний дерматит");

д) від назви дії, що викликала шкірну хворобу (за назвою дії "приморозити" утворена назва хвороби "примороження").

VI. Ця порівняно невелика група містить терміни, створені за географічною назвою місцевості, де поширена шкірна хвороба (географічна назва "Європа" послужила основою назви

шкірної хвороби "європейський-глибокий бластомікоз").

VII. Цю групу становлять терміни, створені за допомогою прізвища вченого, який досліджував шкірну хворобу (наприклад, за допомогою прізвища вченого "Жібер" утворена назва хвороби "рожевий лишай Жібера").

Таким чином, ми бачимо, що за ознаками номінації дерматологічна термінологія дуже багатоманітна, однак найголовнішими є суттєві ідентифікувальні з наукового погляду характеристики шкірної хвороби.

Другий рівень структурно-семантичного аналізу розглянутої нами лексики становить виявлення різних за семантичним складом і співвіднесеністю в ньому поняттєвих (сигніфікативних) і предметних (денотативних) компонентів термінологічних одиниць. За цими ознаками ми поділяємо дерматологічні терміни на: 1) сигніфікативні (наприклад, "токсикодермії", "стрептостафілодермія", "кандидоз шкіри", "сверблячка", "алергічна хвороба шкіри", "дерматози нез'ясованої етіології" тощо - близько 70 відсотків від загальної кількості термінів); 2) сигніфікативно-денотативні (наприклад, "садр", "вузол", "виразка", "мозоль", "тріщина", "пігментні плями", "родима пляма" тощо - близько 30 відсотків).

Слід відзначити, що яким би не був ступінь вираженості сигніфікативності, усі згадані нами найменування можна вважати термінами а) за функцією - позначати певний відрізок терміносистеми; б) за сферою функціонування - фахова сфера; в) за наявністю дефініції у межах терміносистеми; г) за наявністю визначеного місця у системі термінів дерматології.

За походженням серед проаналізованих нами термінів 23 відсотки є власне українськими (наприклад, "короста", "кро-

пив'янка", "свербець", "жіноче полисіння", "грибкові захворювання шкіри", "грибкові захворювання волосся", "парші" тощо), 40 відсотків – запозичені (наприклад, "пруриго", "уртикарія", "фавус", "ангулярний стоматит", "стафілококовий сикоз" тощо), 37 відсотків – змішані (наприклад, "плямиста атрофія шкіри", "симетрична аденома сальних залоз", "фавус волосистого покриву голови" тощо). Менш третини споконвічних назв є єдиними номінаціями дерматологічних понять або об'єктів і не мають іншомовних за походженням синонімів-дублетів (наприклад, "обмороження", "змозолілість", "короста", "пухлина" тощо). У більшості ж є запозичені дублети (наприклад, "вугри" = "акне", "свербець" = "пруриго", "кропив'янка" = "уртикарія", "свиняча бешиха" = "еризипелоїд", "парші" = "фавус" тощо).

За структурою близько 30 відсотків дерматологічних термінів – однослівні номінації (наприклад, "вошивість", "бро-модерма", "актиномікоз"), 70 відсотків – словосполучення (40 відсотків – двокомпонентні, наприклад, "за захворювання шкіри", "підшшовні бородавки"; 20 % – трикомпонентні, наприклад, "справжня дитяча екзема", "злаякісні новоутвори шкіри", "кіста сальної залози"; 10 % – чотирикомпонентні і більше, наприклад, "злушування рогового шару шкіри", "фіброзне запалення підшкірної тканини" тощо).

Як у будь-якій термінологічній системі, у дерматологічній розвинені родо-видові зв'язки, що знаходять мовне вираження, наприклад, у збільшенні кількості характеризуючих компонентів у видових назвах порівняно з родовою (наприклад, "атрофія" – "шрамувата атрофія", "воретенувата атрофія волосся", "біла бляшкова атрофія шкіри Мішана" тощо).

Третій розділ роботи доводить, що, незважаючи на багатоман-

нітність ознак номінації і структурно-семантичних особливостей проаналізованої термінологічної підсистеми медицини, вона є добре структурованою, бо різноманітні семантичні елементи в основному скоординовані між собою.

У четвертому розділі подається структурно-семантична характеристика системи народних найменувань шкірних хвороб в українській мові. За допомогою компонентного аналізу виявляється семантичний склад народних назв шкірних хвороб.

Народна система найменувань шкірних хвороб є певною системою номінативних одиниць, що функціонують у мові. Переважну більшість назв шкірних хвороб становлять споконвічні однослівні номінації (наприклад, "вовчак", "тімениця", "струпляк", "просяниця", "вогник", "жовтяниця" тощо – 99 % від загальної кількості назв). Слів іншомовного походження небагато, більшість запозичень відбувалася за давніх часів, і зараз такі назви не сприймаються в українській мові чужомовними (наприклад, "бешиха" – запозичене зі східнороманських мов).

Шкірні хвороби в українській мові одержали назву за різними ознаками.

I. Найменування шкірної хвороби за її симптомами:

Г) об'єктивними: а) за назвою симптому (наприклад, на ґрунті назви хворобливих утворень "пухир", "жовню" створені назви хвороб "пухирник", "пухирчатка", "пухирниця"; "жовна", "жовняк", "жовниця");

б) за назвами реалій, з якими схожі симптоми (наприклад, за допомогою назви "просо" – реалії, з якою схожі хворобливі шкірні утворення, притаманні певній шкірній хворобі, створена назва "просяниця");

в) за назвою кольору або забарвлення шкірних проявів (на-

приклад, назви "пістрячка", "пістряк", "багрець", "жовтачка", "жовтяниця", "жовтільниця", "жовтуха" створені за назвою забарвлення хворої шкіри);

2) суб'єктивними ознаками (наприклад, за допомогою назви суб'єктивного симптому "сверблячка" утворені назви шкірних хвороб "сверблячка", "свербець").

II. Цю групу становлять найменування шкірних хвороб за причинами або умовами виникнення :

а) за назвою дії, що викликала хворобу (наприклад, назва "задирачки" утворена від назви дії "задирати(ся)");

б) за назвою причини або умови виникнення хвороби ("вітерник" - назва хвороби, утворена від назви її удаваної причини "вітер");

в) від назви збудника шкірної хвороби (від назви паразита "волос", який вважається збудником хвороби "волос").

III. До третьої групи належать назви хвороб за дією, наслідками патологічного процесу (наприклад, "спалень" - назва хвороби, внаслідок якої шкіра ніби "спалена").

IV. Місце розташування ураження послужило основою для назв хвороб четвертої групи ("занігтиця" - назва хвороби, яка утворена на ґрунті анатомічної назви "нігти", що називає місце ураження).

Таким чином, ми бачимо, що народні найменування, як і наукові терміни, найчастіше пов'язані з об'єктивними або суб'єктивними ознаками, однак у народних назвах переважає емпіричність ідентифікації шкірної хвороби.

П'ятий розділ присвячений порівняльній характеристиці принципів номінації і складу фахової термінології та системи народних найменувань шкірних хвороб в українській мові.

У цьому розділі схарактеризовані напрями розвитку термінологічних і загальномовних одиниць у зв'язку з мовними процесами у фаховій і народній системах найменувань, висвітлені також принципи поняттєвої і мовної диференціації назв шкірних хвороб у термінологічній і народній номінації.

Подана етимологічна характеристика згаданих двох систем.

Проведений аналіз дає підстави зробити такі висновки:

I. В українській мові існує розвинена, добре структурована термінологічна система дерматології, яка відповідає сучасним міжнародним стандартам. Поруч із цим у загальному (нефаховому) мовленні існують народні найменування шкірних хвороб, які є первинними, споконвічними і значно міров живлять наукову дерматологічну термінологію. Склад цих систем відрізняється кількісно: дерматологічних термінів значно більше, ніж народних найменувань шкірних хвороб (у нашому переліку відповідно 1500 і 600 номінацій). Тематичні підсистеми дерматологічної термінології (шкірні хвороби; симптоми шкірних хвороб; аномалії шкіри; шкірні синдроми; анатомічні та гістологічні елементи шкіри; фізіологічні функції і стани шкіри; причини шкірних хвороб; ліки для лікування шкірних хвороб; методи і засоби лікування шкірних хвороб; дослідження шкіри) та народних назв (шкірні хвороби; ознаки шкірних хвороб; хворі на шкірні хвороби; причини шкірних хвороб; способи появи шкірних хвороб; анатомічні елементи шкіри; вродливості шкіри; ліки для лікування шкірних хвороб; засоби лікування шкірних хвороб) містять різні складові одиниці (навіть при

збігові назв фахових і народних підсистем) згідно з критеріями їх добору, семантичної структури, сфер функціонування тощо.

2. Термінсистема дерматології в українській мові складається з назв, що походять з української народної системи найменувань шкірних хвороб та інтернаціональної дерматологічної термінології іншомовного походження. Народні назви шкірних хвороб при переході до наукової медичної термінсистеми зазнають суттєвих семантичних перетворень.

3. Слово або словосполучення відноситься до складу або термінсистеми, або народної системи найменувань на підставі наявності у них певних характеристик щодо типу значення, типу глумачення, сфери функціонування, рівня номінативного узагальнення, стилістичної забарвленості.

4. Принципи диференціації шкірних хвороб та відбору певного поняттєвого обсягу для найменування в народній медицині і дерматології досить різні. Спостерігається, з одного боку, більший ступінь узагальнення номінацій у народній системі і, з другого боку, більший ступінь деталізації і конкретизації номінацій у науковій термінсистемі дерматології.

5. Народній системі найменувань шкірних хвороб властиві переважно однослівні назви; у науковій дерматологічній термінсистемі домінують багатослівні або багатоконпонентні найменування, ця особливість зумовлена докладно розробленою таксономією нозологічних одиниць - шкірних хвороб.

6. Специфіка номінації шкірних хвороб у народній системі полягає : 1) у найменуванні за зовнішніми ознаками, суб'єктивними відчуттями, зовнішньою причиною або іншими емпіричними ознаками шкірної хвороби; 2) у використуванні однослієних назв; 3) у високому ступені узагальнення номінацій; 4) у номінативній диференціації хвороб за єдністю зовнішніх ознак або проявів.

7. Своєрідність номінації у фаховій терміносистемі дерматології полягає : 1) у підпорядкованості всіх найменувань системі та ієрархії поняттєвої сфери, що виявляється у структурі термінів (наявність компонентів, які вказують на місце терміна в системі; перевага багатослівних та багатокомпонентних номінацій; ступінь узагальнення перебуває у залежності від родо-видових відношень у поняттєвій системі); 2) зберігається історично первісний принцип найменування на ґрунті зовнішніх ознак хвороби, запозичений з народної номінативної системи; 3) переважним і провідним є принцип найменування не тільки за зовнішніми, емпіричними ознаками, а й за суттєвими з наукового погляду (етіологією, патогенезом, збудником тощо) .

Таким чином, ми бачимо, що наукова дерматологічна термінологія і система народних найменувань шкірних хвороб відмінні за своїми структурно-семантичними ознаками, але перебувають у тісній взаємодії : термінологічна система поповнюється лексемами з народної системи найменувань, а певна частина термінологічних назв переходить до загальнонародного лексичного складу, втрачаючи при цьому семантичні ознаки терміна.

Основні положення дисертації знайшли відбиття в публікаціях автора:

1. Об українсько-английских соответствиях при переводе медицинской терминологии // Учебно-методична конференція, присвячена 70-річчю Харківського інституту удосконалення лікарів. - Суми, 1993. - С.33.

2. Соотношение номенклатурных и терминологических единиц в системе обозначения понятий и объектов подъязыка медицины // Актуальные проблемы лексикологии и стилистики : Изд-во Саратовского гос. ун-та. - Саратов, 1993. - С.55-58.

3. Особенности русской и украинской терминологической лексики в методическом аспекте // Лексика русского языка и методика ее изучения в вузе и в школе : Сборник научн. трудов. - К.-Харьков, 1993. - С.151-153 / у співавторстві /.

4. Українсько-російський та російсько-український термінологічний словник з дерматовенерології : Вид-во "Основа" при Харківському держ. ун-ті. - Харків, 1994.- 74 с. (4,75 друк.арк.) / у співавторстві /.

PETROVA O.B. Structural and semantical description of medical terminology and common nominations of skin diseases in Ukrainian.

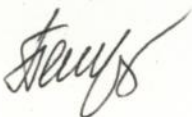
Thesis for academic degree of Candidate of Philological Sciences in speciality 10.02.02 - Ukrainian language, G.S.Skovoroda Kharkov State Pedagogical University, Kharkov, 1994.

It is defended the thesis published in 4 scientific works and containing the theoretical elaboration of a problem of terminological and non-terminological nomination and also results of comparative structural and semantical analysis of dermatological terminological system and system of common nominations of skin diseases in Ukrainian. It is established that Ukrainian possesses a developed, well-structured system of dermatological terminology that is adequate to the modern international standards. The examined nominative systems differ in structural and semantical features but are in close interaction. On the basis of analysed Ukrainian dermatological terminology (1500 terms) and common names of skin diseases (600 nominations) it is composed and published "Ukrainian-Russian and Russian-Ukrainian terminological vocabulary on dermatovenerology" which has a practical value for modern Ukrainian medicine.

Петрова О.Б. Структурно-семантическая характеристика медицинской терминологии и народных наименований кожных болезней в украинском языке.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.02 – украинский язык, Харьковск.гос.педагогич.ун-т им.Г.С.Сковороды, Харьков, 1994. Защищается диссертационное исследование, опубликованное в 4 научных работах и содержащее теоретическую разработку проблемы терминологической и нетерминологической номинации, а также результаты сравнительного структурно-семантического анализа терминосистемы дерматологии и системы народных наименований кожных болезней в украинском языке. Установлено, что украинский язык обладает развитой, хорошо структурированной системой дерматологической терминологии, соответствующей современным международным стандартам. Изученные номинативные системы отличаются по структурно-семантическим характеристикам, но находятся в тесном взаимодействии. На основе проанализированной украинской дерматологической терминологии (1500 терминов) и народных наименований кожных болезней (600 номинаций) составлен и опубликован "Украинско-русский и русско-украинский терминологический словарь по дерматовенерологии", который имеет практическое значение для современной украинской медицины.

Ключові слова: медична термінологія, народні найменування шкірних хвороб, структурно-семантична характеристика.

Пішисано по друку 30.09.94, формат 60 X 84 I/I6.

I.0 ум. - друк.арк. ., I.0 обл.- вид. арк. Тир100. Зам.138,

Пільниця оперативного друку ХНАУ.

AB 30.981

AB 30.981